

Сергій Здіорук

ЕТНОКОНФЕСІЙНА ПАЛІТРА В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Досліджуються особливості етноконфесійного ландшафту сучасної України, фактори актуалізації проблеми автокефалії українського православ'я та процесу становлення Православної церкви України.

Ключові слова: етноконфесійний ландшафт України, православна автокефалія, ПЦУ, УПЦ (МП), національне державотворення, національна безпека.

Sergey Zdioruk. Ethno-confessional palette in the conditions of hybrid war of Russia against Ukraine. *The features of the ethnic-confessional landscape of modern Ukraine are explored, factors of actualization of the problem of autocephaly of Ukrainian Orthodoxy and the process of becoming the Orthodox Church of Ukraine.*

Key words: *the ethnic-confessional landscape of Ukraine, Orthodox autocephaly, PCU, UOC (MP), national state formation, national security.*

Протягом десятиліть після відновлення державної незалежності України внаслідок неналежної політики провідників нації український народ був змушений утверджувати свою етно-релігійну ідентичність не через світові структури (Ватикан, Вселенський патріархат тощо), а через російський православний фундаменталізм, обскурантизм та примітивне обрядовіство.

Така ситуація зберігається до цього часу та дає простір для постійного ведення проросійськими структурами активної кампанії з метою приниження та дискредитації церков і релігійних організацій української юрисдикції, створює підґрунтя для мані-

Здіорук Сергій Іванович – доктор філософії, доцент, провідний науковий співробітник відділу гуманітарної політики Національного Інституту стратегічних досліджень.

пуляції суспільною думкою в Україні з метою впровадження ідей сепаратизму. Втім, колабораціоністська позиція представників УПЦ (МП) [1] та її провокативні дії [2] істотно вплинули на пониження її власного рейтингу [3], тоді як унаслідок послідовної патріотичної діяльності в українському суспільстві зростає імідж УПЦ КП [3].

Саме російська окупація частини українських територій виразно розмежувала релігійне середовище України за критерієм ставлення до процесів національного державотворення та спонукає український народ і державне керівництво до глибшого розуміння значення розбудови Національної Церкви. ***Важливо розуміти, що для православної традиції поняття «Національна» практично тотожне поняттю «Помісна».***

Статус помісності у Православній Церкві тісно пов'язаний зі здобуттям Церквою автокефального (з давньогрецької – самоочолюваного), тобто самостійного управління всіма без винятку церковними справами. Іншими словами, помісною може бути виключно лише автокефальна Церква.

У православ'ї, в найширшому сенсі, – це означення, котре застосовується для характеристики всієї повноти певної церковної структури православ'я. Внаслідок тривалих процесів інституалізації та бюрократизації управлінської структури церковної організації, політико-адміністративних поділів Римської імперії помісною почали вважати церкву, яка вирізняється наявністю власного вищого керівництва (собору єпископів); історично пов'язана з певним етнічним середовищем, зазнала суттєвого впливу з боку його мови, культури, економічного укладу життя, державницького устрою; та усамостійнена від собі подібних церковних утворень. ***Таким чином, у православної традиції реальна Помісна Церква фундує нерозривний зв'язок між релігійною організацією та процесом національного державотворення.***

Власне, у строгому юридичному (церковно-правовому) розумінні в православ'ї поняття «церква» означає релігійну організацію з канонічно довершеною ієрархією, котра має право

вступати в рівноправні зносини з іншими суб'єктами міжнародного церковного права. В церковному праві міжнародний аспект також має визначальне значення для легітимації Церкви як суб'єкта світових релігійних процесів.

Тут цілком доречно аналогія зі суверенними державами як суб'єктами міжнародного права та їхніми органами, правоздатність яких легітимується не лише національними правовими системами, але й нормами міжнародного права. Тобто, по суті, **УПЦ (МП) завжди була лише територіальним структурним утворенням Російської православної церкви** з деякими елементами місцевого самоуправління (навіть не в статусі автономії). Більш того, ці елементи місцевого самоуправління в УПЦ (МП) **РПЦ мала право змінювати чи забрати в будь-який момент.**

Унаслідок такої інтегрованості до складу Російської православної церкви УПЦ (МП) **не має права виступати самостійно на міжнародній арені, а всі свої дії має погоджувати з Московією на виконання московських же церковних і архієрейських соборів РПЦ та вказівок Московської патріархії.** Вона не є членом Всесвітньої Ради Церков (це для релігійних організацій можна порівняти з ООН для держав), а ні членом Конференції Європейських Церков (теж саме, що для суверенних держав Рада Європи, не говорячи вже про Європейський Союз) тощо. Отже, **для міжнародного релігійного співтовариства Україна відсутня на конфесійній карті світу**, що надзвичайно шкодить міжнародному іміджу й авторитету Української держави.

Ще одним із негативних наслідків розмежування української православної спільноти є втрата Україною потенціалу українських громадян, бо маючи мільйони прихожан в Україні, Росія нібито представляє інтереси нашої країни у всіх міжнародних релігійних організаціях та має змогу займати лідируючі позиції у релігійному світі й негативно впливати на ведення українських справ.

Наступна проблема – збереження для Росії (ми не оговорилися, саме для Росії) апостольської спадковості для церковної ієрархії. Треба розуміти, що втрата для Москви апостольської спадковості Києва рівнозначна самовбивству. Тільки з цієї

причини (а є ще й багато інших) Московський патріархат ніколи добровільно не відпустить УПЦ (МП) в автокефалію.

Добре відомо, що свого часу Московська митрополія не лише по-зłodійськи відділилася від Києва, а знову ж таки, злочинно, обманом і силою підпорядкувала собі Київ. Спочатку за Богдана Хмельницького – політично, а через 30 років і релігійно – загарбавши Київську митрополію під Москву.

Авторитет і вплив у міжнародному релігійному співтоваристві реалізується не лише базуючись на кількості запасів нафти й газу в надрах певної держави чи потужності ядерних ракет (порівняти, наприклад, Ватикан і Росію). *Дуже важливою є апостольська спадковість церковної ієрархії та давність традиції. В Україні ці обидва чинники є!* Адже за церковним переказом апостол Андрій Первозданий (тобто сучасник Ісуса Христа) освятив Київські гори. А Московська митрополія самочинно відділилася від Київської ще 1448 року, тобто, після того пройшло більше ніж 1400 років. Ясно, що ні про яких живих апостолів Христових ітися вже не могло. Це було також однією з вагомих причин, чому Москва вкрала назву Русь, а потім і всю нашу історію разом з Українською Церквою.

Однією з найвагоміших причин, котрі спонукають не лише церковний і політичний істеблїшмент, а й дипломатію та спецслужби Росії працювати на розділення й упослідження українських православних церков є те, що **об'єднання всіх гілок православних структур в Україні робить Українську Церкву найбільшою серед усіх Православних Церков світу.**

Отож, коли говоримо про утвердження Української Помісної Православної Церкви, то маємо на увазі конституювання саме ***Національної Церкви незалежної від будь-яких інших зарубіжних національних релігійних центрів.***

Поняття «конституювання» має чітке означення і точний зміст (від латинського constanta – постійна, незмінна). Конституювання – значить упосліднення, себто здобуття статусу, котрий, кажучи іншими словами, є найдосконалішим, а отже, у розумінні Церкви, вічним. *Таким є лише статус організації, котра має завершену*

структуру, самостійне управління, нікому не підпорядковується й має право рівних зносин із такими самими суб'єктами означеної діяльності. У Православній Церкві такий стан єдиноможливий при статусі помісності, що з необхідністю передбачає канонічно довершену ієрархію та здобуття автокефалії.

Для Церкви це є доконечна вимога, позаяк, на відміну від світських структур управління державної влади, суду, політики чи бізнесу, у Церкви немає абсолютно ніяких посередників і партнерів. Вона не делегує своїх повноважень нікому й ніколи. *Адже Церква одночасно виконує функції всіх гілок влади (законодавчої, виконавчої й судової) та охоплює не лише Землю, а й Небо. Тобто Церква складається з двох частин: на Землі – «Церква, яка бореться» й на Небі, – «Церква, яка торжествує», а Головою цілої Церкви є Христос. Ось чому Він сам «є Шлях і Істина, і Життя» (Йн. 14: 6) та, згідно зі вченням Церкви, вона «є Тіло Христове» (Кол. 1: 24).*

Враховуючи наведене вище, проблема помісності українського православ'я належать до розряду суспільно вагомих, особливо ж від моменту поновлення незалежності України. Ось як про це говорив Патріарх УПЦ КП Філарет: *«Якби ми мали одну Українську Православну Церкву, не було б анексії Криму й війни на Донбасі. Церква виховала б свою паству в патріотичному дусі. Де Київський Патріархат сильний, там сепаратистських настроїв немає. Де слабкий – є»[4].*

Так звана УПЦ (МП) і на сьогодні виконує роль одного з істотних інструментів залежності Української держави від Росії. *«Йдеться про наше остаточне унезалежнення від Москви, – наголошував Президент України П.Порошенко. – Тут не лише релігія, тут – геополітика. А для мене справа утвердження незалежної помісної Церкви – такої ж ваги, як вже здобуті безвіз та Угода про асоціацію з Євросоюзом. Як наша спільна з вами боротьба за членство в Євросоюзі та членство в НАТО, які ще попереду. Це – питання національної безпеки і нашої оборони у гібридній війні, бо Кремль розглядає РПЦ як один із ключових інструментів впливу на Україну» [5].*

А найреальніший і єдиний спосіб цієї залежності позбавитися – утвердження власної Української Помісної Православної Церкви.

Багато європейських країн пішли саме таким шляхом. Щоб нівелювати вплив національних іноземних релігійних центрів на внутрішньополітичну ситуацію та врегулювати міжцерковні конфлікти, зпродуковані зовнішньою релігійно-політичною експансією, Албанія, Болгарія, Греція, Грузія, Кіпр, Румунія, Сербія домоглися помісного статусу для власних православних церков у різні історичні часи після того, як самоствердилися державно та політично. Навіть такі країни, як Польща і Чехія, з порівняно незначною кількістю православно віруючого населення мають автокефальні (самокеровані) православні церкви.

Тому прагнення України утвердити свою Українську Помісну Православну Церкву, котра буде потужним чинником консолідації українського народу, є природними і закономірними.

Імперська позиція РПЦ переконує в необхідності пошуку інших шляхів утвердження Української Помісної Православної Церкви, відмінних від тих, котрі роблять виключний акцент на досягненні відповідних домовленостей із Московським патріархатом. Найкращий із них – опертися на православ'я Київської традиції та інтенсифікувати його діалог з Повнотою світового православ'я (передусім із Вселенським патріархатом) за сприяння всіх механізмів та інструментів Української держави. Саме так усі народи світу, без винятку, виборювали незалежність своїх церков у своїх державах.

Особлива проблема в демократичному суспільстві (наголошуємо, бо тоталітарне в цьому не має потреби) – *процеси, котрі відбуваються у православному середовищі України, повинні бути зрозумілими для її громадян.* Але із цим розумінням є проблеми. Одна з причин неадекватного сприйняття ситуації – *невідповідність назв релігійних організацій їхній суті.* Так, найменування «Українська православна церква» зовсім не відтворює істинну природу цієї структури, що, безумовно, вводить в оману мільйони віруючих українців. Тому необхідні відповідні кореляції на всіх рівнях, а особливо в законодавстві, освіті, ЗМІ тощо.

Саме тому, оскільки УПЦ (МП) – структурна одиниця РПЦ, то відповідний її статус має бути відображений і в назві. А отже, особливе завдання української влади полягає в тому, щоби донести повноцінну правдиву інформацію до всіх громадян України, які мають конституційне право на об'єктивну інформацію та захист своїх прав і свобод.

Необхідно зазначити, що у Верховній Раді України ухвалити низку законів, котрі сприятимуть урегулюванню проблеми вільної демократичної зміни юрисдикції релігійних громад, фіксації їхньої підпорядкованості іноземним центрам, відповідальності за діяльність, несумісну з релігійною місією тощо. Їхнє ухвалення значно поліпшило суспільно-релігійний клімат у країні та сприяло **Україні суттєво просунути у цьому сегменті державної політики, зміцнивши свої позиції стосовно захисту національних інтересів.**

З метою консолідації українського суспільства та демократичного впорядкування діяльності православної спільноти України Верховна Рада України 16 червня 2016 року прийняла відповідне Звернення до Вселенського Патріарха Варфоломія [6]. 19 квітня 2018 року Президент України підписав «Звернення до Вселенського Патріарха Варфоломія про надання Томосу про автокефалію Православної Церкви в Україні» [7], й того ж дня Верховна Рада України прийняла Постанову «Про підтримку звернення Президента України до Вселенського Патріарха Варфоломія про надання Томосу про автокефалію Православної Церкви в Україні» [8]. Важливим кроком на шляху до отримання Томосу стало прибуття в Україну Делегації Вселенського патріархату для спільного святкування 1030-річчя прийняття Україною християнства. Делегація прибула на запрошення Президента України та вручила йому Послання Вселенського Патріарха Варфоломія, де чітко була означена основна мета такої діяльності: *«Визнаючи високу відповідальність першопрестольної Константинопольської Церкви, яка ніколи не переставала і не змирялася перед незаконними і неканонічними ситуаціями, які потрясли природне функціонування православної церкви, і в ці відповідальні*

часи вона взяла на себе ініціативу відновити єдність православних віруючих України з кінцевою ціллю дарувати українській церкві автокефалію» [9].

У контексті тих подій необхідно відзначити також вагому консолідуючу роль предстоятелів УПЦ КП та УАПЦ, усіх ієрархів цих Церков «за виявлений дух єдності і за одностайне звернення до Вселенського Патріарха» [10].

Адже утвердження Української Помісної Православної Церкви – не просто данина багатовіковій традиції чи формальне наслідування досвіду тих держав, де православ'я виступає домінуючим віросповіданням. *Насамперед, це є прагматична вимога сьогодення, від успішної реалізації якої залежить стратегія національного поступу українського народу. Іншими словами – це зміцнить суверенітет Української держави, її безпеку та рівноправність у міжнародних відносинах: «Це – один із стовпів Української Держави, української нації, української національної безпеки. І, врешті-решт, всієї світової геополітики»* [11].

Саме тому, враховуючи стратегічні перспективи щодо зміцнення системи національної безпеки в контексті євроінтеграції, роль у цьому гуманітарних чинників і, зокрема, релігійних, доцільним видається здійснення таких заходів:

– *Верховній Раді України* ініціювати проведення парламентських слухань із питань державної політики у сфері свободи совісті та релігійних організацій. На парламентських слуханнях передбачити, зокрема, й обговорення комплексу проблем, що стосуються вільної демократичної зміни юрисдикції релігійних громад, фіксації їхньої підпорядкованості іноземним центрам, відповідальності за діяльність, несумісну з релігійною місією, й, безперечно, зміцнення правових засад свободи совісті та свободи релігії;

– *Верховній Раді України* законодавчо забезпечити обов'язковість повідомлення новоствореною релігійною організацією про початок своєї діяльності відповідних органів виконавчої влади. Це сприятиме своєчасному виявленню і припиненню діяльності

квазірелігійних парамілітарних організацій деструктивного, екстремістського та сепаратистського характеру;

– *Верховній Раді України* законодавчо запровадити в Україні систему конвенцій, тобто забезпечити організацію взаємин між інститутами державної влади та релігійними організаціями у договірну площину. Подібний механізм стимулюватиме розвиток прозорих некорупційних партнерських засад співпраці між суб'єктами суспільного простору, дотримання сторонами відповідних зобов'язань, спонукатиме релігійні організації працювати відповідально, на паритетних засадах і на благо всієї Української нації;

– *Міністерству культури, молоді та спорту України* розробити правовий механізм запобігання переходу у власність іноземних держав українських національних святинь, визначних пам'яток архітектури, духовно-літературних і мистецьких раритетів, удосконалення законодавства щодо надання майна в користування релігійним громадам тощо;

– *Міністерству освіти і науки України* запровадити викладання в загальноосвітніх середніх школах предмета «Історія релігій світу», а у вищих навчальних закладах нормативного курсу «Релігієзнавство»;

– *Міністерству закордонних справ України* провести консультації з главами Православних Автокефальних Церков щодо нівелювання впливу Московського патріархату на релігійне життя в Україні та можливої підтримки з боку міжнародних релігійних організацій справи утвердження і визнання Української Помісної Православної Церкви з центром у столиці України м. Києві, що відповідає нормам міжнародного і церковного права розвивати активну співпрацю в усьому спектрі державно-церковних і суспільно-релігійних відносин зі світовими релігійними центрами – із Ватиканом і Вселенською патріархією.

Реалізація означених заходів сприятиме вдосконаленню суспільно-релігійних та державно-церковних відносин в Україні утвердженню Помісної Православної Церкви України, консолідації українського суспільства, зміцненню національної безпеки Української держави, що є надзвичайно актуальним у контексті євроатлантичних прагнень України.

1. Здіорук С. І. та ін. Україна та проект «русского мира». Аналітична доповідь. 2014 р. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1594/>; Здіорук С. І. та ін. Шляхи подолання гуманітарної катастрофи // Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ: НІСД, 2015. С. 271–286; Храми УПЦ МП на Донбасі служили складами зброї для російських військ. URL: <http://apostrophe.com.ua/ua/article/society/2016-07-04/hramy-u-pts-mp-na-donbasse-sljuzhili-skladami-oruzjiya-dlya-rossiyskih-voysk/5939>

2. Священнослужителі УПЦ (МП) не встали у Раді під час зачитування імен бійців АТО – героїв України. URL: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/59943/; В ряду населених пунктів, що знаходяться під контролем «ДНР» і «ЛНР», УПЦ МП організовує «крестний ход» з Донбасу на Київ. URL: http://censor.net.ua/news/396055/v_tserkvyah_na_podkontrolnyh_ldnr_teritoriyah_agitiruyut_za_krestnyy_hod_na_kiev_is; Крестний ход УПЦ МП за Україну як спроба піти «ва-банк». URL: <http://hvylya.net/analytics/politics/krestnyiy-hod-u-pts-mp-za-ukrainu-kak-popyitka-poyti-va-bank.html>; Російські терористи на службі в Московського патріархату. URL: <https://informnapalm.org.ua/rosijski-terorysty-na-sluzhbi-v-moskovskogo-patriarhatu/>

3. Ставлення до лідерів релігійних конфесій. URL: http://risu.org.ua/php_uploads/files/articles/ArticleFiles_60357_RG_Church_062015.pdf

4. «Якби ми мали одну Українську Православну Церкву, не було б анексії Криму й війни на Донбасі». URL: <http://gazeta.ua/articles/events-journal/akbi-mi-mali-odnu-ukrayinsku-pravoslavnu-cerkvu-ne-bulo-b-aneksiyi-krimu-j-vijni-na-donbasi/587835> – Назва з екрану.

5. Виступ Президента України у Верховній Раді України щодо звернення до Вселенського Патріарха. URL: <http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-u-verhovnij-radi-shodo-zvernennya-47030>

6. Постанова Верховної Ради України «Про Звернення Верховної Ради України до Його Всесвятості Варфоломія, Архієпископа Константинополя і Нового Риму, Вселенського Патріарха щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні» (Відомості Верховної Ради України. 2016. №27. ст. 528). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1422-19>

7. Звернення Президента України до Вселенського Патріарха Варфоломія про надання Томосу про автокефалію Православній Церкві в

Україні. URL: <http://www.president.gov.ua/administration/zvernennya-prezidenta-ukrayini-do-vselsenskogo-patriarha-varf-438>

8. Постанова Верховної Ради України «Про підтримку звернення Президента України до Вселенського Патріарха Варфоломія про надання Томосу про автокефалію Православної Церкви в Україні». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2410-19>

9. Вселенський Патріарх Варфоломій: Кінцева ціль – дарувати Українській Церкві автокефалію. 27 липня 2018 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vselenskiy-patriarh-varfolomij-kinceva-cil-daruvati-ukrayins-48862>

10. Виступ Президента з нагоди 1030-річчя хрещення Київської Русі-України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-z-nagodi-1030-richchya-hreshennya-kiyivsko-48870>

11. Виступ Президента на зустрічі з учасниками загальноукраїнської прощі у Зарваниці. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-na-zustrichi-z-uchasnikami-zagalnoukrayins-48742>